

KOCSIS KAROLY főiskolai adjunktus:

A MODALITÁS KIFEJEZÉSE AZ OROSZ ÉS MAGYAR NYELVBEN

I.

A mai szovjet mondatelmélet tanítása szerint a mondat legjellegzetesebb grammatikai jegyei a hanglejtés (intonáció) és az állítmányiság. Az intonáció egyfelől a hangmagasság emelkedése — leereszkedése, szünetek beiktatása, illetőleg elhagyása, az ütem fokozása és lassítása, valamint egyes szavak hangerősségének fokozása útján egységbe foglalja a mondat tartalmát kifejező szavakat és szószerkezeteket, másfelől pedig mint jellegzetes végintonáció (intonacija konca) a mondat befejezettségét jelzi és egyben elválasztja egymástól a mondatokat. Intonáció nélkül a szavak és szószerkezetek semmiféle csoportosítása sem lehet mondat, viszont a közlés intonációja mondatná tehet bármely szószerkezetet, vagy bármely szót, még olyat is, amelyben nyoma sincs az állítmányiságnak. Ilyen mondatok pl.: „Igen.” — „Előre!” — „Mégis?” (természetesen megfelelő szövegösszefüggésben, helyzetben, párbeszédben). Az intonáció önmagában, szavak és szószerkezetek nélkül nem mondat; lehet kifejező, de szavak és szószerkezetek nélkül nem lehet tartalma, nem töltheti be a gondolat materiális burkának szerepét.

A mondat másik alkotó elemének, az állítmányiságnak (szkazuje-moszty, pregyikatyivnoszty) jelentése és rendeltetése V. V. VINOGRADOV megállapítása szerint az, hogy a mondat tartalmát a valósághoz viszonyítja, vagyis az állítmányiság azt mutatja, hogy a beszélő mit állít vagy tagad a mondatban, a beszélő megállapítása szerint hogyan viszonylik a mondat tartalma a valósághoz.

Az állítmányiság a modalitás, az idő és a személy szintaktikai kategóriáiban jut kifejezésre.

Gondolkodásunk nemcsak az objektív valóság jelenségeit tükrözi, hanem a jelenségek közt objektíve fennálló viszonyokat is. Az objektív valóság két jelensége közt fennálló viszony megállapítása az ítéletben a logikai módozat. Módozat szerint az ítélet háromféle lehet: 1. valóságot kifejező, 2. lehetőséget, vagyis olyan valóságot kifejező, amely bizonyos körülmények között bekövetkezik, 3. szükségességet, vagyis olyan jelenséget kifejező, amely magából a valóságból folyik.

A logikai módozat nyelvi kifejezése volna a nyelvi modalitás.

Viszonyuk az ítélet és mondat viszonyához hasonlítható. Ahogy az ítélet a gondolkodás egyik alapvető formája, a mondat pedig mint nyelvi forma a beszéd alapvető formája, épp úgy a logikai módozat a gondolkodás sejtjének egyik összetevője, a nyelvi modalitás pedig a mondat egyik alkotó elemének, az állítmányiságnak kifejezésére szolgáló nyelvi eszköz. A két fogalompár tartalmában is hasonló különbségek mutatkoznak. Marxista logikusok és nyelvészek egybehangzó véleménye szerint minden ítélet nyelvi formája mondat, de nem minden mondat fejez ki ítéletet (többek közt a kérdő és felszólító mondat). Ehhez hasonlóan a nyelvi modalitás jelentésköre is szélesebb, mint a logikai módozaté, amennyiben a valóságon, szükségességen, lehetőségen kívül kifejezi a közlésnek különféle árnyalatait a nyilatkozatban tükröződő valósággal kapcsolatban (kikerülhetetlenség, kívánatosság, buzdítás, kérdés, tanács, parancs), a beszélőnek a közlés tartalmához való viszonyát (hitelesség, hihetőség, kétség, bizonytalanság, megengedés stb.), a beszélő célját (kijelentés, kérdés, felszólítás), valamint azt is, hogy állítja-e, vagy pedig tagadja a beszélő a valóságot, lehetőséget, szükségességet.

A burzsoá nyelvészek felfogása szerint a modalitás fogalmának köre egyrészt szűkebb, másrészt szélesebb annál, amit fentebb vázoltunk. Szűkebb annyiban, hogy a burzsoá nyelvtudomány a modalitás határán kívül állónak tart minden olyan mondatot, amely „objektív eszmét fejez ki, amelyben a szubjektív viszonyulástól független valóság tükröződik, mint pl. „A víz oxigénből és hidrogénből áll.”

A burzsoá nyelvészek jórésze, köztük KLEMM A. is, néhány neves orosz grammatikus is, mint pl. D. N. OVSZJANYIKOV—KULIKOV-SZKIJ, A. M. PESKOVSKIJ, kivonja a modalitás fogalma alól azokat a közömbös intonációjú (elbeszélés, közlés, leírás, következtetés) mondatokat, amelyeknek igei állítmánya jelentő, vagy azzal egyenrangú módban van, sőt egyesek általában amodálisoknak tartják azokat a mondatokat, amelyeknek állítmánya jelentő módban van, s csak a feltételes és felszólító módú igealakokban állapítják meg a beszélő szubjektív viszonyulását a cselekvéshez. Pedig hát a valóság módozata és a hozzá való szubjektív viszonyulás épp oly „modalitás”, mint a lehetőség vagy szükségesség, nem is szólva arról, hogy az a mondat, amelynek állítmánya jelentő módban van, az intonációtól vagy más, modalitást kifejező nyelvi eszköztől függően, éppen nem mindig a valóság modalitását fejezi ki, mint pl. „Posol!” — „Már itt se vagy!” „Mozset bity, ti prav.” — „Talán igazad van.”

Másfelől bővítik a burzsoá nyelvészek a nyelvi modalitás fogalmkörét, amennyiben nem tesznek különbséget a modalitás kategóriája és a beszéd szubjektív-expresszív formái között, s a modális árnyalatok kifejezőmódjának elemzésével együtt tárgyalják a szubjektív-expresszív, érzelmi modalitás (várakozás, remény, nyugtalanság, közömbösség, meglepődés, öröm, elégedetlenség stb. kifejezéseknek szintaktikai és lexikai formáit. Nyilvánvaló, hogy az ember valamilyen érzellemmel mindig reagál a valóságra. Érzelmet vált ki belőle az a gondolkodó tevékenysége is, amellyel a valóság jelenségei közti viszonyo-

kat megállapítja. Nyilvánvaló az is, hogy amikor ezeket a viszonyokat nyelvi formában kifejezi, nem hallgathatja el érzelmeit sem. Tehát minden beszédnek, minden megnyilatkozásnak van érzelmi színezete, érzelmi modalitása is. De nyilvánvaló az is, hogy különbséget kell tennünk a valósághoz való viszony modális értékelése és a valóságra való érzelmi reagálás kifejezésének formái közt, bár azt is el kell ismer-nünk, hogy a beszédnek ez a két modalitása kölcsönhatásban van egy-mással.

Mint a gondolkodás és a nyelv, a modalitás is történelmi kategória: a gondolkodás és a nyelv fejlődésével párhuzamosan az ember egyre finomabb árnyalatokat különböztet meg a valóság jelenségei közti viszonyokban, s egyre több formát teremt ezeknek az árnyalatoknak kifejezésére.

Az orosz és a magyar nép gondolkodásának egymáshoz viszonylag közel álló színvonala, amelyre gazdasági, politikai, kulturális életük-ben mutatkozó sok rokon vonás emelte őket, érthetővé teszi, hogy a nyelvi modalitás árnyalatai e két nem rokon nyelven beszélő népnél csaknem azonosak, s így van alapja annak, hogy ezeknek az azonos gondolkodási elemeknek a két nyelvben kialakult kifejezési formáit egybevevessük.

A modális árnyalatok száma is, kifejezési formáiknak gazdagsága is mind az orosz, mind a magyar nyelvben ma már igen nagy. Teljes és kellően tagolt felsorolásuk, elemzésük, a két nyelvben való kifejezé-süknek mélyreható egybevetése meghaladná egy monográfia kereteit is. E kis cikk nem tűzhet maga elé ily nagy feladatot. Célja inkább módszertani. A tárgy anyagának vázlatos ismertetésével a sok közül egy olyan problémára kívánjuk felhívni az orosz nyelvet tanító kar-társaink figyelmét, amellyel az előkészület és továbbképzés során be-hatóbban kell foglalkoznunk, ha oktató-nevelő munkánkban komolyan törekszünk az anyanyelvre való támaszkodás elvének megvalósítására.

A kérdést a modalitás kifejezésének orosz nyelvi formái szerint haladva kívánjuk tárgyalni, s ennek megfelelően a megengedett kere-tek közt azt fogjuk vizsgálni, milyen modális árnyalatokat és hogyan fejez ki a két nyelv

1. intonációval,
2. intonációval és főnévi igenévvel,
3. igemódformákkal,
4. főnévi igeneves szerkezetekkel,
5. modális szavakkal és modális módosító szókkal.

II.

Egyes szovjet nyelvtudósok különbséget tesznek „elsődleges” és „másodlagos” modalitás közt. Így pl. D. J. GANICS szerint az állítmány alakjában foglalt jelentések adják a mondat alapvető, elsődleges moda-litását, míg a közbevetett szavak és szószerkezetek útján kifejezett

modális jelentések másodlagos modális jelentéseknek minősíthetők. R. A. BUDAGOV a mondat és igemód modalitása közt tesz különbséget. Szerinte az igemód másodlagos modalitás, amely mintegy ráarakódik vagy rárétegeződik a mondat elsődleges modalitására. Véleményünk szerint a modalitásnak ilyen rangsorolása nem indokolt. A valósághoz való viszonyoknak, a viszonyokhoz való viszonyoknak minden árnyalata egy-egy külön viszonyminőség. A „rárétegeződés, ráarakódás” kifejezések, kivált, ha az állítás példákkal való illusztrálása, bizonyítása elmarad, mint az idézett helyeken is, könnyen arra a félreértésre vezethetnek, mintha a modalitás kifejező eszközei (az intonációt is beleértve) nem együtt fejeznék ki a velük együtt született modalitást.

A modalitás kifejezésének egyik legfontosabb szintaktikai eszköze mindkét nyelvben a *hanglejtés (intonáció)*, amely szoros és kölcsönös összefüggésben van a többi szintaktikai eszközzel: az igemódokkal, a modális igerendezetekkel, modális szavakkal, modális módosító szókkal, a kötőszókkal és a szórenddel.

Mondatalkotó szerepén kívül az intonáció kijelentő, kérdő, felkiáltó vagy felszólító jelentést ad a mondatnak, és kifejezi e jelentések különböző árnyalatait, valamint a beszélőnek a közlés tartalmával kapcsolatban támadt érzelmeit. Az intonáció igen bonyolult jelenség. Fonetikai eszközei: 1. a dinamikus hangerősség eloszlása a szavak közt, 2. a beszéd dallama (melodikája), amely a zöngé magasságának változásaiból áll (emelkedés-ereszkedés) 3. szünetek, 4. a beszéd és egyes részeinek üteme, 5. a kiejtés erőssége vagy gyengesége, 6. az előadás színezete (vidám, komor, játszi, rémült stb.).

Az intonációval kifejezett modalitás érzékelhető minden mondat-típusban.

A modalitás kifejezésénél döntő szerephez akkor jut az intonáció, amikor a mondat grammatikai szerkezete és lexikai összeállítása nem tartalmaz külön modális kifejező eszközt. Ilyenkor az intonáció határozza meg a mondatot és a modalitást. SAHMATOV pl. az egyfőrészes ún. „állítmánytalan” mondatokban négy intonációs alaptípust különböztet meg: 1. felkiáltó: „Pozor!” — „Vigyázat!”, 2. kívánságot, parancsot kifejező: „Счастливый путь, сосед мой дорогой!” — „Szerencsés utat kedves szomszédom!” „Pomocs!” „Segítség!”, 3. leíró: „Oszeny. Vecser...” „Ősz. Este...”, 4. kérdő: „Dozsgy?” — „Esik?” (Eső?).

De ugyanezt mondhatjuk sok kétfőrészes mondatról is. Sokszor ezeknél is csak az intonáció dönti el, hogy a négy modális típus közül melyikhez tartozik: „Пойдешь сегодня в театр.” — „Elmégy ma a színházba.” Ez a mondat megfelelő intonációval kimondva felveheti mind a négy jelentéstípust.

Mind a magyar, mind az orosz nyelvben a modalitás kifejezésére főképp a hangsúlyerő eloszlása és a beszéd melodikája szolgál. A kijelentést mindkét nyelv a hangnak a mondat végén való leeresztésével fejezi ki, míg a kérdőt valamely szótag hangmagasságának észrevehető felemelésével. Abban is megegyezik a két nyelv, hogy az intonációs hangerősségfokozás, illetőleg hangmagasságemelkedés — kevés kivé-

tellel — hangsúlyos szótagon megy végbe: kijelentő mondat végén a hang az utolsó hangsúlyos szótagon ereszkedik le, kérdő mondatban pedig a hangmagasság a kérdést tartalmazó szó hangsúlyos szótagján emelkedik. Ezért mind az eldöntendő, mind a kiegészítendő kérdést tartalmazó kérdő mondat hangmenetének görbéje a két nyelvben egyforma képet mutat.

III.

A főnévi igenév szintaktikai funkciója tekintetében szembetűnő különbség van az orosz és a magyar nyelv között. Míg a magyarban a főnévi igenév viszonylag ritkán fordul elő állítmányi minőségben (Pl.: Innen semmit sem látni), s akkor is csak a valóság modalitását fejezi ki a lehetőség árnyalatával, és csak kivételes esetekben fejez ki buzditást, felszólítást („Ebédelni!” ti. gyertek), addig az orosz beszédben igen nagy szerepe van az egyfőrészes mondatok közt az ún. főnévi igeneves mondatoknak (infinyityivnie predlozsenyija). Főnévi igeneves mondatoknak nevezik az orosz grammatikusok azokat az egyfőrészes (odnoszosztavniye) mondatokat, amelyeknek főrésze a mondat bármely más szavától független főnévi igenév. A magyar nyelvtanokban még ma is uralkodó terminológia alkalmazásával azt mondhatnánk: olyan „alanytalan” mondatok, amelyeknek állítmánya főnévi igenév. Minthogy azonban egytagúaknak vagy egyfőrészeseknek éppen azokat a mondatokat nevezzük, amelyekben az alany-állítmányi viszonyt egyetlen szó vagy egy, bár tagolt fogalmat jelentő szószerkezet hordozza, nem nevezhetjük el ezt az egyetlen főrészt a két főrészes mondat predikatív viszonyban álló tagjainak egyikéről sem, noha formájára nézve az egytagú mondat főrésze a kéttagú mondatnak egyszer az alanyával, máskor az állítmányával egyezik. (Vö. az ilyen mondatokat: Hajnalodik. — Az ellenség megfutamodik. Tavasz. Napsütés. Virágillat. — Tavasz volt egész élete.) A szovjet nyelv tudósok közt nem jött még létre a megegyezés az egytagú mondat főrészenek elnevezése tárgyában. A. A. SAHMATOV (1941) használja már ugyan a főrészelnevezést, az egytagú mondatok felosztásában azonban ilyen terminusokat használ: „alanyos”, „alanytalan” mondatok. V. V. VINOGRADOV (1947) elveti az alany, állítmány terminusok használatát az egytagú mondatokban, Viszont K. A. TYIMOFEJEV (1950), E. M. GALKINA — FEDORUK (1958) még alanynak, állítmánynak nevezik az egytagú mondat főrészt, ellenben A. N. GVOZGYEV már következetesen a főrészt (glavnij cslen) terminust használja 1958-ban megjelent két kötetes nyelv tanában az egytagú mondat főrészenek jelölésére. Véleményünk szerint az alany és állítmány terminusok már nem tarthatják magukat sokáig az egytagú mondatokban, mert nem fedik a fogalmat, és félreértésre adhatnak alkalmat.

A főnévi igeneves (egytagú) mondat, mint a két főrészes mondatok is, lehet bővítmény nélküli és bővített, teljes és nem teljes.

Nem szabad összetévesztenünk az egytagú főnévi igeneves mon-

datokat azokkal a kéttagú mondatokkal, amelyeknek alanya is, állítmánya is névszói értelemben használt főnévi igenév, mint pl. „Жизнь прожить — не поле перейти.” — Az életet leélni más, mint (=nem) a mezőn áthaladni.

Az orosz főnévi igenév mint az egytagú mondat főrésze pusztán vagy a „bi” szócskával, esetleg más módosító szóval együtt kifejezheti a modalitás mindhárom főtípusát a legkülönbözőbb árnyalataikkal. A modalitás kifejezésének főeszköze ezekben a mondatokban a hang-lejtés. Pl. a „molcsaty” hangcsoport monoton hanglejtéssel kiejtve csak egy szót jelent (hallgatni). Ellenben ha mondatvégi intonációval ejtjük ki, már megnevező mondat, mint Ady Sírni, sírni, sírni... c. költeményének minden mondata. Ha viszont a felkiáltó mondat hanglejtésével ejtjük ki, felkiáltó mondat lesz belőle, s az intonáció természetete szerint különböző érzelmi árnyalatokat (vágy, csodálat, megvetés, rajongás stb.) fejezhet ki. Határozott, kemény, felszólító hanglejtéssel kiejtve általános vagy meghatározott személyhez intézett kategórikus parancsot kifejező felszólító mondatká válik: „Molcsaty!” — „Csend!”, vagy: „Hallgass!”, míg a cselekvés végrehajtójának részeshatározó esetével (dat. subiecti) együtt szükségességet jelent: „Tyebe molcsaty!” — „Te csak hallgass!” vagy: „Neked hallgatnod kell!”. Ugyanez a mondat a „bi” módosító szóval kiegészítve a kíváncsiság, tanács, kérdés modalitását fejezi ki: „Tyebe molcsaty bi!” — „Jó volna, ha egy szót sem szólnál!” vagy: „Egy szót sem, kérlek!”. Kérdő intonációval kimondva eldöntendő kérdő mondat lesz belőle a szükségesség árnyalatával: „Tyebe molcsaty?” — „Neked hallgatnod kell?”

A valóság (realitás) modalitását az orosz mellett a magyar is ki tudja fejezni egytagú főnévi igeneves mondatból. E mondatok főrésze kivált az érzéki észrevezés igéinek (látni, hallani, érezni, észrevenni, megismerni, tudni) főnévi igeneve rendszerint tagadással: „Темно внизу то, не видать ничего” — „Sötét van odalenn, semmit sem látni” — „Тебя не узнать теперь” — „Rád sem ismerni most.” — Ezekben a mondatokban a valóság modalitását a lehetőség (lehetetlenség), esetleg a szükségesség árnyalata színezi.

Az orosz nyelv feltételes összetett mondatokban is használja a valóság kifejezésére a főnévi igeneves mondatokat, mégpedig a) kötőszó nélküli kapcsolás esetén mindkét tagmondatban: „Не беречь попроси, не видать и деревьев.” — „Ha nem óvod a csemetét, nem látod meg a fáját.” „Даром петь — горло деретъ.” „Aki ingyen énekel, bereked.” („Ha ingyen énekelsz, berekedsz.”)

b) Kötőszavas feltételes összetett mondatban csak a mellékmondat lehet főnévi igeneves egytagú mondat, a főmondat állítmánya személyes igealak: „Если с этого места выпадить, то ничего не убьешь.” „Ha innen tűzelsz, semmit sem ölsz meg.”

A magyar mindkét esetben személyes igealakot használ a főmondatban is, mellékmondatban is.

Az orosz főnévi igeneves mondatoknak egy különleges típusa az az összetett mondat, amelyben két azonos főnévi igenevet a „tak” (hát,

akkor hát) módosító szó kapcsol egybe. Ezek kategorikus állítást, a cselekvés elvégzésének hangsúlyozott elhatározását fejezik ki: „Казнить — так казнить, а миловать — так миловать.” — „Ha az ember akasztat, hát akasztasson, ha kegyelmez, hát kegyelmezzon.”

A valóság modális kategóriáján kívül az orosz főnévi igeneves mondatban kifejezhetők a lehetőség és szükségesség modális kategóriáinak különböző árnyalatai, esetleg különböző érzelmi és akaratí árnyalatokkal színezve. Így:

a) objektív szükségszerűség, (amikor a főnévi igenévben kifejezett cselekvésnek, eseménynek, állapotnak szükségképpen be kell következnie): „Кому назначено — с, не миновать судьбы.” — „Há egyszer rá van mérve az emberre, nem kerülheti el a sorsát.”

b) szubjektív szükségszerűség, (erkölcsi törvényből folyó szükségesség, aminek lennie kell, de amit a véletlen megakadályozhat): „Кому же, как не отцу, смотреть за своей дочкой?” — „Ugyan ki vigyázzon lányára, ha nem az apja?”

c) szubjektív szükségesség a felszólítás, kategorikus parancs, buzdítás, tilalom árnyalatával: „Молчать!” — „Csend legyen!” „Потупить огонь!” — „Oltsátok el a tüzet!”, „Не ругаться!” — „Ne szitkozódjatok!”, „Через каждое полчаса менять, если он не спит!” — „Ha nem alszik, félóránként váltani kell!”

A magyarban is sokszor hallunk ilyen felszólító mondatokat: „Felállni!”, „Leülni!”, „Fizetni!” A főnévi igenévnek ez a használata azonban németes, kerülnünk kell.

d) lehetőség és lehetetlenség. Kifejezésükre nincs megkülönböztető jegy a főnévi igeneves mondatokban. A kiegészítő jelentésárnyalatot a szövegösszefüggés, az ige lexikai jelentése és a beszédhelyzet szabja meg, illetőleg az intonáció fejezi ki. Pl. a „Кула мне положить?” mondat az intonáció szerint jelentheti: „Hová tegyem?”, de jelentheti azt is: „Hová tehetem?”

Ezért a kérdő főnévi igeneves mondatokban hol a szükségesség, hol a lehetőség modális árnyalata erősebb: „Ну, как вам хениться в ваши лета?” — „Már hogy házasodhatna meg a maga korában!”, „Когда вам ехать?” — „Mikor kell elutaznia?”

A főnévi igenév tagadószóval az abszolút lehetetlenséget fejezi ki: „Умом Россию не понять, Аршином общим не измерить” — „Oroszország ésszel fel nem fogható, szokott mértékkel fel nem mérhető.”

e) A kérdő főnévi igeneves mondatok kérdő-felkiáltó intonációval különböző modális árnyalatokat fejezhetnek ki különféle érzelmi árnyalattal (kétkedés, bizonytalanság, határozatlanság, kétség, csodálat, harag, megvetés, irónia stb.): „Как же мне быть теперь?” — „Mihez kezdjek most?” (kétség, határozatlanság); „Что же мне с тобой делать?” — „Ugyan mit csináljak veled?” (kétségbeesés, zavar); „Пойти сказать ему, чтобы он шёл домой?” — „Elmenjek megmondani neki, hogy jöj-jön haza?” (határozatlan feltevés, szándék); „А что не убираться ли мне?” — „S nem kellene-e inkább elhordanom magam?” (szükségesség feltételezése ingadozással).

f) Az elsorolt modális árnyalatok a feltételes móddal kifejezhető minden modális árnyalattal kombinálódhatnak, ha a „bi” („kabi”, „lis bi”) módosító szócska kerül a főnévi igenév mellé. A „bi” szócska t. i. az óhajtó mód árnyalatát viszi bele a főnévi igenév jelentésébe, annyira, hogy A. M. PESKOVSKIJ a főnévi igenév és a „bi” szócska kapcsolatát az óhajtó mód (optativus) külön formájának minősíti.

A következő példák a „bi” és főnévi igenév kapcsolatának néhány tipikus jelentését szemléltetik. „Пойти бы нам.” — „Szeretnénk elmenni.” (Elmennénk. — Jó volna elmennünk. — El kellene mennünk.); „Кабы только не просыпаться!” — „Csak felébredni ne kellene!” (mind a két mondat óhajtást fejez ki). „Вам бы одному то не гулять!” — „Önnek legjobb volna egyedül nem sétálni.” (részvét és tanács); „Ей бы дом свой продать, а к нам перебраться.” — „Neki el kellene adnia a házat és hozzánk költöznie.” (szükségesség a beszélő véleményének kifejezésével); „Не опоздать бы к поезду!” — „Csak le ne késünk a vonatról.” (szükségesség a félelem árnyalatával); „Где бы нам напиться?” — „Hol ihatnánk egyet?” (óhajtás, szükségesség és lehetőség); „Было бы нам его там же убить, и делу конец.” — „Még ott kellett volna őt megölnünk, és vége volna a dolognak.” (irrealitás, meg nem valósult szükségesség).

Amint a fordítások is mutatják, az orosz főnévi igeneves mondatokkal kifejezhető modális és érzelmi-akaratú árnyalatokat a magyar felszólító és feltételes móddal, a ható igével vagy módbeli segédigével (kell, tud stb.) fejezi ki.

Vannak az oroszban is, magyarban is egyfőreszes főnévi igeneves megnevező mondatok (infinitivno-nazivnija predlozsenija), mint pl. „Две ночи не спать, не есть!” — „Két éjjel nem enni, nem aludni!”; „Так неожиданно обмануть мои надежды!” — „Ily váratlanul hiúsítani meg reményeimet!”

Ezekben az intonáció a beszélőnek a főnévi igenévben kifejezett cselekvésre (állapotra, eseményre) vonatkozó érzelmi értékelését (csodálatát, meglepődését, megütközését, helytelenítését, kiábrándulását, tiltakozását stb.) fejezi ki. Mivel ez a szubjektív értékelés mindig érzelmi jellegű és nem vonatkozik a mondat tartalmának a valósághoz való viszonyára, itt nem foglalkozunk velük.

IV.

A modalitás morfológiai kifejező eszköze az ige mód-kategóriája. Az ige módja mindkét nyelvben, mint a ma élő nyelvekben általában, a beszélőnek az igei állítmányban kifejezett cselekvéshez (állapothoz, eseményhez) való viszonyát fejezi ki. Arra mutat, hogy a beszélő a cselekvést valóságnak (reális) vagy nem valóságnak tartja-e. E két határon belül kifejezi az igemód azt is, hogy a beszélő a cselekvés megvalósulását lehetségesnek óhajtja, vagy pedig azt kívánja, hogy a lehetséges cselekvés megvalósuljon.

Az orosz és magyar ige mód-alakjai közt majdnem párhuzamosság van: az igének mindkét nyelvben három módja van (kijelentő, feltételes, felszólító), a jelentő módnak három ideje (jelen, múlt és jövő). Alaktani szempontból csak az a különbség a két nyelv igemódrendszerében, hogy a feltételes módnak a magyarban két ideje van, míg az oroszban csak egy feltételes mód van, amely időt nem fejez ki. Viszont szembevető párhuzamosság mutatkozik a magyar feltételes múlt és az orosz feltételes mód körülírt alakjának képzésében, amennyiben mind a kettő az ige múlt idejéből és a lét ige egy viszonyszóvá lett alakjából áll (láttam volna — ja vigyel bi). A valóság kifejezésére mindkét nyelvben a jelentő mód szolgál, amely ugyancsak mindkét nyelvben a jelen, múlt és jövő idő formáiban fejeződik ki.

A valóság finomabb árnyalatainak kifejezésében is van bizonyos egyezés a két nyelv időhasználatára között. Pl. annak jelölésére, hogy a cselekvés a beszélő meggyőződése szerint egész bizonyosan bekövetkezik, mindkét nyelv sokszor jelen időt használ jövő helyett. (Az átképzéses időhasználat egyik fajtája ez: a beszélő olyan biztosra veszi a cselekvés megvalósulását, hogy már valósággal érzékeli, jelen folyamatként éli át.) „Сегодня вечером идём в театр.” — „Ma este színházba megyünk.” Viszont annak határozott kifejezésére, hogy a cselekvés eredménye bizonyos, szokásos, az orosz (gyakrabban, mint a magyar) egyszerű jövő időt használ jelen idő helyett: „Решетом воды не наносишь.” — „Szitával sok vizet nem hordasz össze.” (Vö. Szitával bizony nem fogod telehordani a kádat.); „Пятью пять будет двадцать пять” — „Ötször öt (lesz) huszonöt.”

A lehetőség kifejezője mindkét nyelvben a feltételes mód. Olyan cselekvést jelöl, amelyet a beszélő lehetségesnek, kíváncsnak vagy feltehetőnek tart. „Не нужен был бы, так я тебя не брал бы.” — „Ha nem volna rád szükség, nem vinnék magammal.” (lehetőség); „Застрелил кого? — Нет, за это бы посадили” — „Lelőtt valakit? — Nem, azért becsukhatnák az embert.” (feltehető); „Ехал бы ты с нами.” — „Velünk jöhetnél.” (kívánság).

Mint már említettük, az orosz feltételes mód időt nem fejez ki. Magyarra a szövegösszefüggés szerint fordítjuk feltételes jelen, illetőleg feltételes múlt idővel.

A feltételes mód mindkét nyelvben főképpen kívánságot, óhajtást fejez ki. „Да, пожалуй, я поел бы и ушёл.” — „Igen, kérem, haragnék valamit, s azután elmennék.”

Félénk, kétségeskedő, szerény, enyelgő nyilatkozatokban az udvariás óhajtás kifejezője: „Мне хотелось бы побеседовать с вами.” — „Szeretnék elbeszélgetni önnel.”

Feltételes összetett mondatokban a lehetőség (potencialitás), esetlegesség (eventualitás) és a valótlanosság (irrealitás) kifejezésére szolgál mindkét nyelvben. „Írnék, ha akadna valami jó témám.” Ez a mondat három jelentősű is lehet: „Talán írnék, ha akad valami jó téma” (lehetőség); „Ha esetleg akad valami jó téma, esetleg írok majd.”; „Mivel nincs jó témám, nem írok.”

A felszólító mód mindkét nyelvben a beszélőnek egy másik személyhez intézett buzdítását, kérését, tanácsát, vagy parancsát fejezi ki a cselekvés elvégzésére. A buzdítás különböző árnyalatait a megfelelő intonációval fejezzük ki. „Стакан налейте !” — „Töltsd meg a poharamat!” aszerint, hogy milyen hanglejtéssel mondjuk ki, kifejezhet kérést, biztatást, parancsot, sőt egyik-másik helyzetben tanácsot is.

A kérés kifejezésére mindkét nyelvben módosító szókká lett felszólító módú igealakok szolgálnak, mint az oroszban a „daj”, „dajtve”, „davaj”, „davajtve”, a magyarban a „hadd” szócska, amelyek mellett az oroszban egyszerű jövő idő, a magyarban felszólító mód, olykor jelen idő áll: „Дайте отдохнуть сначала.” — „Hadd pihenek előbb egyet!”

A felszólítást fesztelenné, közvetlenné teszi az oroszban a „-ka” módosító szó, a magyarban a „-sza” szuffixum: „Скажи—ка, дядя.” — „Monddsa, bácsi!”

Tagadó szóval az orosz befejezett igealak felszólító módja tiltást, a folyamatosé pedig figyelmeztetést jelent. Ehhez hasonló árnyalati különbség van a tagadó szó mellett álló igekötős és igekötő nélküli magyar ige felszólító módjában is: „Не скажите этого сестре!” — „Не говорите этого сестре!” — „El ne mondjon ebből valamit is!” „Не beszéljen erről nővéremnek!”, „Не опоздайте на занятия!”, „Не опаздывайте на занятия!” — „El ne késsen az óráról!” „Ne járjon későn az órákra!”

A figyelmeztetést erősíti az oroszban a „szmotri”, a magyarban az azonos jelentésű „nézd” szócska: „Смотри, не говори этого.” — „Nézd, ne mondd ezt.”

A felszólító mód többes 2. személye helyett használt egyes második személyű alak a vezényszó ízű keménység árnyalatát adja a felszólításnak mind a két nyelvben: „Ну, ребята, — сказал комендант, — теперь отворяй ворота, бей в барабан!” — „Most aztán, gyerekek, — szólt a parancsnok, — nyiss kaput és verd a dobot!”

A harmadik személyű alak helyett használt 2. személyű alak a szükségesség, kényszerűség árnyalatát jelenti: „А женщина что наседка: Сиди себе, да выводил пеплят.” — „Te meg, asszony, mint valami nyomorúságos kotló, ülj otthon, s költögesd a csibéket!”

Az oroszban a felszólító mód egyes számú első személye helyett használt egyes második személyű alak érzelmi (részvét, sajnálkozás, elégedetlenség, tiltakozás) színezetet ad a felszólító módnak. A magyarban is előfordul:

И дрожь и злость меня берёт,
И шевелится эпиграмма
Во глубине моей души,
А мадригали им пиши.

Düh s borzongás fut rajtam át,
Feszül a gúnyvers indulatja
S epigrammává forrna ki,
S így írjak madrigált neki? (Puskin, Aprilly ford.)

Kategórikus parancsot fejezhet ki az oroszban a befejezett szemléletű igék múlt ideje: „Ну пошли!” „Начали.” Ehhez hasonló módon fejezik ki a magyarban a felszólítást az ilyen perfektumok: „Már itt se vagy!”; „Már meg is kezdtétek!”

Mindkét nyelvben kifejezhető a felszólító mód jelentése megfelelően intonált jelen (az oroszban egyszerű jövő) alakkal is. Az oroszban ez különösen azokban a személyekben gyakori, amelyeknek nincs egyszerű felszólító módjuk: „Пойдём!” — „Megyünk!”

Hasonlóképpen mindkét nyelvben van arra is eset, hogy a felszólítást feltételes móddal fejezzük ki: „Ах, уж оставили бы вы меня в покое.” — „Jaj, csak már békén hagynátok.”

Amint a felsorolt példák mutatják, az igemóddal kifejezhető modális típusok és az igemódok használata tekintetében nincs lényeges különbség az orosz és a magyar nyelv között.

V.

Az ige móдалakjának jelentéséhez igen közel állanak mindkét nyelvben azok a szószerkezetek, amelyek egy teljes jelentésű ige főnévi igenevéből és egy ún. modális igéből állanak. Egy-egy ilyen szószerkezetben a modális ige jelöli meg a modális viszonyt, hordozza a mód-, idő-, személy- és számjelentést, a tulajdonképpeni cselekvést pedig a másik ige főnévi igeneve fejezi ki. Hasonlók ezek a szószerkezetek azokhoz, amelyekben az ige szemlélet- („vid”)alakját helyettesíti egy másik ige (kezdeni, végezni, kezdődni, folyamatban lenni, végződni stb.). A modális viszonyt kifejező szószerkezeteket jelentésük szerint négy csoportba oszthatjuk. Ezek:

1. képességet, lehetőséget, a cselekvés elvégzésére való hajlamot jelentenek: „mocsj” — -hat, -het, képes, tud; „ymety” — tud, képes; „razrusityszja” — kijön a gyakorlatból; „usztavaty/usztaty” — belefárad stb. Pl. „Он не умеет делать этого.” — „Ő ezt nem tudja csinálni.” „Могу ли я спросить вас?” — „Megkérdezhetem Öntől?” (Szabad...).

2. akaratnyilvánítást (kívánságot, törekvést, elhatározást, kísérletet) jelentenek: „hotyety” — akar, „zahotycty” — kedve van, „hotyety-szja” — szeretne, „zahotyetyszja” — kedve támad, „zselaty” — kíván, „zsazsdaty” — nagyon kíván, „namerevatyszja” — szándékozik, „sztaratyszja” — törekszik, „resaty” — elhatároz, „bratyszja” — vállalkozik, hozzáfog, „vizivatyszja” — vállalkozik, „szmety” — mer, merészel, „oszmelivatyszja” — merészel, „gyerzaty” — merészel, „pokusatyszja” — megkísérel, „pitatyszja” — megpróbál, „probovaty” — megkísérel, próbál, „otkazivatyszja” — felmond, lemond. Pl. „Что вы этим хотите сказать?” — „Mit akar ezzel mondani?”; „Старается выиграть время.” — „Igyekszik időt nyerni.” „Решил уехать.” — „Elhatározta, hogy elutazik.”; „Осмеливаюсь оказать.” — „Bátorkodom megjegyezni.”; „Взялся написать статью в газету.” — „Vállalkozott rá, hogy cikket ír az újságba.

3. gondolatfolyamatot (a szándék árnyalatával), belső élményt stb. jelentenek: „dumaty” — gondol, szándékozik, „vzdumaty” — eszébe jut, kitalál, „zadumivaty” — elhatároz, habozik, „nadumivaty” — kitalál, elhatároz, „nagyejatszja” — remél, bíz, „zatyevaty” — tervbe vesz, elhatároz; „gotovityszja” — készülődik, készül, „szobiratyszja” — készülődik stb. Közel állnak a modális igékhez: „pozvolity (szebe)” — bátorodik, „bojatszja” — fél, nem mer, „truszity” — fél, gyáva, „sztyesznyatszja” — fél, nem mer, „sztigyatyszja” — restell, nem mer, „ljubity” — szeret. Pl. „Он не задумал это сделать.” — „Nem habozott ezt megtenni.”; „Затеяли сыграть квартет.” — „Elhatározták, hogy kvartettet játszanak.”; „Надеялся уйти в Будапешт.” — „Remélte, hogy elmegy Budapestre.”; „Позволил себе сделать замечание.” — „Bátorkodott megjegyzést tenni.”

A fenti három csoport szó szerkezetében ún. infinitivus subiectivus szerepel, ami azt jelenti, hogy a főnévi igenévben kifejezett cselekvés alanya azonos a mondat alanyával,

4. a cselekvéshez való viszonyt kifejező szó szerkezetek, amelyekben a vezető ige felszólítást, tiltást, engedélyezést, megakadályozást stb. jelent: „veljety” — parancsol, „daty” — megenged, „zaprescsaty” — tilt, „zasztaviljaty” — kényszerít, „mesaty” — zavar, „objazaty” — kötelez, „pozvoljaty” — megenged, „pomogaty” — segít, „prinugyity” — kényszerít, „proszity” — kér, „szovetovaty” — tanácsol, „trebovaty” — követel stb. Pl. „Я попрошу вас говорить по существу дела.” — „Kérem, a dolog lényegét mondja el.”; „Приказываю наступать” — „Elrendelem a támadást.”

A cselekvéshez való viszonyt kifejező szó szerkezetekben az ún. infinitivus objectivus szerepel, amennyiben a benne kifejezett cselekvés alanya nem azonos a mondat alanyával.

A fenti mondatok fordításából látható, hogy az orosz modális igék nagy részének a magyarban is modális ige felel meg, s csak egy-két esetben használ a magyar ugyanannak a modális árnyalatnak kifejezésére képzőt (-hat, -het), vagy pedig modális szót (képes). A modális viszonyt kifejező szó szerkezet felépítésében is sok esetben mutatkozik párhuzamosság: a modális ige fejezi ki a módot, időt, személynél, számot, s a teljes jelentésű ige főnévi igenév alakban kapcsolódik melléje. A magyarban a főnévi igenevet sok esetben „hogy” kötőszó mellékmondatral bontjuk fel, amikor is a 4. csoportba sorolt parancsolást, tiltást stb. jelentő igék után a magyar mellékmondat állítmánya felszólító módjával mintegy hangsúlyozza a buzdítást.

A szovjet grammatikusok az 1—3. csoportba sorolt szó szerkezetek igéi közt nem látnak szintaktikai viszonyt, s a szó szerkezet két igéjét együtt tekintik a mondat összetett állítmányának.

A modális jelentésű főnévi igeneves szó szerkezetek közt külön csoportot alkotnak az oroszban azok, amelyekben a modális jelentést egy ún. predikatív határozószó vagy állapotkategória fejezi ki. A predikatív határozószók vagy állapotkategória az orosz grammatikai tudományban ma már külön szófaj. Olyan denominális szavak osztálya ez,

amelyek teljesen vagy részben elszakadtak eredeti szófajuktól, személytelen mondatban az állítmány szerepét töltik be (innen a „predikatív” terminus), állapotot jelentenek (innen a másik elnevezés), határozó és „kiegészítő” (dopolnyenyije) állhat mellettük, kapcsolódhatnak főnévi igenévvel, és részeshatározó esetben ki lehet téve mellettük a bennük kifejezett állapot alanya. Pl. „Ученикам было весело на школьном вечере.” — „A diákok vidámak(-an) voltak az iskola estélyén.”; „В комнате стало холодно,” — „A szoba kihűlt.”

A főnévi igenévvel kapcsolódó (modalitást kifejező) predikatív határozószók csoportjai jelentésük szerint:

1. lehetőséget, szükségességet jelentenek: „mozsno” — lehet, szabad, „neljzja” — nem lehet, nem szabad, „nyevozmozsno” — nem lehet, „neszled” — nem kell, nem szabad, „pora” — ideje, itt az ideje, „nado” — kell, szükséges, „nyeobhogymo” — kell, szükséges, „dolzsno” — kell, szükséges, „nuzsno” — kell,

2. a cselekvést morális-etikai oldalról értékelők: „greh” — véték, „sztid” — szégyen stb.,

3. akarati indítékot kifejezők: „ohota” — kedvem van, „leny” — lusta vagyok,

4. érzelmet kifejezők: pl. „zsalj” — sajnálom. Pl. „Вам не след об этом говорить”. — „Önnek nem szabad erről beszélnie.”; „Такими руками можно делать всё.” — „Ilyen kézzel mindent meg lehet csinálni.”; „Мне больше ничего не нужно.” — „Nekem semmi többre nincs szükségem.”; „А нам нужно попасть через реку.” — „Nekünk meg át kell jutnunk a folyón.”

A magyarban az orosz predikatív határozószót többnyire ige (lehet, kell, szabad) vagy melléknév helyettesíti, különben a szerkezet jelenésében is, felépítésében is egyforma a két nyelvben. A főnévi igenévben kifejezett cselekvés végrehajtója a magyarban is a részes határozó ragját veszi fel.

VI.

A nyelvi közlés értelmi árnyalatai, különböző modális jelentései egyre gazdagodnak, s velük együtt fejlődik a nyelv szintaktikai szerkezete. Érthető, hogy a közlés különféle modális jelentéseinek kifejezésére egyre több szó specializálódik, egyre több szó veszti el eredeti szófaj jellegét és valamely alakjában megmerevedve, kizárólag a modalitás kifejezésére kezd szolgálni (valóban, talán, esetleg). Ezeket a modális jelentésű szavakat a szovjet nyelvtudomány V. V. VINOGRADOV elemzései alapján kiemelte a határozószók csoportjából. Egy részüket modális szavak (modalnije szlova) néven külön szófajnak minősítette. Ez a szófaj most van alakulóban. Egyfelől a határozószókhoz, másfelől a viszonszókhöz áll közel. A határozószóktól megkülönbözteti őket az általuk kifejezett viszony jellege, amennyiben nem a cselekvés körülményeit (hely, idő, mód, ok, cél stb.) jelölik, hanem a valósághoz, a közléshez való viszonyt. A modális jelentésű szavak

másik csoportját a viszonzyszók közé sorolják a mai szovjet grammatikusok. Ennek a szófajnak tagjai: az előjáró (predlog), kötőszó (szojuz) és a módosító szó (csasztyica). A módosító szók alapcsoportjai: a) a szavak jelentésének különböző árnyalatait kifejező szócskák (lám, majdnem, csak, még stb.); b) modális módosító szócskák (igen, nem, -e, nemde, talán, mintha, szinte, aligha stb.); c) érzelmi árnyalatot jelentők (micsoda, egyenesen stb.); d) forma- és szóképző módosító szócskák (mint pl. a magyarban a vala-, akár, bár-, se- határozatlan, ill. tagadónévmás-képző, a volna igealakképző szócskák).

A modális szavak és a modális módosító szók közti határ nagyon elmosódott. Főképp az különbözteti meg őket egymástól, hogy a modális szavak lexikailag teljes értékűek.

A modális szavakat jelentésük és szintaktikai szerepük alapján 2 csoportba szokás osztani:

1. a közlés értelmi (logikai) értékelését jelentik a valóság határozott állításával a következők: „konyecsno” — persze, természetesen, „verno” — biztosan, „nyeszomnyenno” — kétségtelenül, „gyejsztvityeljno” — valóban, „bezuszlovno” — feltétlenül, „podlinno” — tényleg, valóban, „ocsevidno” — szemmel láthatóan, „imenno” — pontosan, éppen, „isztynno” — valóban, igazán, „pravda” — igaz, „razumejetszja” — magától értetődően stb.,

2. lehetőséget, feltételezhető valóságot, meggyőződést, bizonytalanságot, feltevést jelentenek: „vozmozsno” — lehetséges, „verojatno” — valószínűleg, „dolzsno bity” — biztosan, valószínűleg, „kazsetyszja” — úgy látszik, „mozset bity” — talán, „nye mozset bity” — lehetetlen, „naverno, naverno” — valószínűleg, bizonyára, biztosan.

Az első csoportba sorolt modális szavak szintaktikai szerepe háromféle lehet:

1. szómondat (párbeszédben): „А винтовку взять?” „Конечно” — „S puskát vigyünk?” — „Természetesen.”

2. szerepelhetnek a mondatban közbevetett szavak minőségében: „Письмо у меня есть, конечно, но разве в письме всё выразишь?” „Írás persze van nálam, de ugyan ki lehet-e mindent fejezni írásban?”

3. nyomatékosító szó funkcióját tölthetik be: „Он конечно вернется назад.” — „Persze, hogy visszatér.”

A második csoportba sorolt modális szavak csak a szómondat és közbevetett szó funkcióját tölthetik be. Pl. „Вы купите эту книгу?” — „Безусловно.” — „Megveszi ezt a könyvet?” — „Feltétlenül.”; „Вероятно, завтра будет хорошая погода.” — „Holnap valószínűleg szép idő lesz.”

Itt jegyezzük meg, hogy a közbevetett szintagmáknak igen nagy szerepük van a modalitás kifejezésében. (Szintagmán értjük a beszédnek két pauza közti részét, amely lehet egyetlen szó, szószerkezet vagy szószerkezet csoport, sőt egész mondat is.) A közbevetett szintagma t. i. a beszélőnk olyan megjegyzését tartalmazza, amely a közlés forrására, a közlés részei közti összefüggésre, a gondolat kifejezésének módjára, a közlés hitelességének fokára vonatkozik, vagy amellyel fel

akarja kelteni a hallgató figyelmét, illetőleg a közléssel kapcsolatos érzelmét fejezi ki. Ilyenek: szerintem, köztudomás szerint, például, ismétlem, ha szabad így kifejeznem magam, más szóval, úgy látszik, minden valószínűség szerint, el se hiszed, képzeld, sajnálatomra, szerencsére stb.

A modális módosító szócskák csoportjai:

1. a valósághoz való viszonyt kifejezők: a) igenlők, állítók: „tak” — úgy van, igen, „aga” — igen, öhöm, „da” — igen, „tocsno” — pontosan, úgy van, „jescso bi” — de még mennyire,

b) tagadók: „nye, nyet” — nem, „nyi” — tagadó szó mellett egyben a tagadást nyomatékosítja,

c) kérdők: „li” — -e, „razve” — hát, vajon?, „nyeuzseli” — hát igazán?, hát valóban?,

d) más beszédének szubjektív tolmácsolását jelentők: „gye”, „gyeszkaty”, „mol” — azt mondja,

e) a közlés hitelességéhez való viszonyt kifejezők: „avoszj” — talán, „vrjad li” — nehezen, aligha, „jedva li” — aligha, „pozsalu” — talán, esetleg, „csaj” — valószínűleg, bizonyára, „csuty li nye” — majdnem, „szlovno”, „kak budto” — mintha,

2. a beszélő akaratnyilvánítását (kívánság, vágy, felszólítás, lehetőség, szükségesség) kifejezők: „bi”, „daj”, „davaj”, „-ka” módosító szókról már beszéltünk a felszólító mód jelentésárnyalatainak, illetőleg a főnévi igeneves egytagú mondatok tárgyalásánál; „puszty”, „puszkaj” — hadd, hát csak...; „nu” — no csak, rajta.

Amint a szavak pusztja felsorolásából is látható, az orosz modális szavak és modális módosító szócskák magyar megfelelői többnyire olyan különböző szófajból származó szavak, amelyek valamely alakjukban megmerevedtek, és ma már csak modális árnyalat kifejezésére használatosak.

A modalitásnak az összetett mondatban való kifejezését az engedélyezett keretek közt nem tárgyalhatjuk.

VII.

A fenti vázlatos ismertetésből ezeket a következtetéseket vonhatjuk le:

1. A két nyelvben kifejezhető és a nyelvhasználatban kifejezett modalitásoknak nemcsak főtipusai, hanem azok árnyalatai is azonosak. Ennek természetes magyarázata a gazdasági és társadalmi fejlődés párhuzamossága, valamint a kölcsönhatások, amiknek következménye a két nép gondolkodásában elért megközelítően egyforma színvonal.

2. A modalitás kifejező eszközei általában szintén azonosak. A grammatikai kifejező eszközök terén mutatkozó különbségek a két nyelv fejlődésének belső törvényszerűségeire vezethetők vissza.

3. A modalitás kifejező eszközeinek használatát tekintve párhuzamosság mellett (pl. az intonáció) a két nyelv sajátosságából eredő eltéré-

sek is előfordulnak, amelyek közt a legszembetűnőbb az orosz főnévi igenév kifejező erejének sokszínűsége a magyar főnévi igenév viszonylag kisebb szerepével szemben.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. R. A. Budagov: Ocserki po jazikoznanyiju. Moszkva. 1953.
2. E. M. Galkina — Fedoruk: Bezlicsnije predlozsenyija v szovremennom russzkom jazike. Moszkva. 1958.
3. D. I. Ganyin: Modalnije funkciji vvodnih szlov v szovr. russzkom jazike. Kijev, 1953.
4. Grammatyika russzkovo jazika A. N. SzSzS R. Moszkva. 1954.
5. A. N. Gvozgyev: Szovremennij russzkij literaturnij jazik. Moszkva. 1958.
6. Klemm Antal: Magyar történeti mondattan. Budapest. 1928.
7. E. Lerch: Wesen des Satzes und Bedeutung der Stimmführung. Archiv für gesamte Psychologie. Leipzig. 1938.
8. A. M. Peskovszkij: Russzkij szintakszisz v naucsnom oszvescsenyiji. Moszkva. 1956.
9. A. B. Sapiro: Ocserki po szintaksziszu russzkih narodnih govorov. Moszkva. 1953.
10. Szovremennij russzkij jazik. Morfologija. Moszkva. 1952.
11. Temesi Mihály: Mondattan. Főisk. jegyz. Bp. 1957.
12. K. A. Tyimofejev: Ob osznovnih tyipah infinyityivnih predlozsnij v szovr. russzkom lit. jazike. Vopr. szint. Moszkva. 1950.
13. V. V. Vinogradov: O kategoryi modalnosztyi v russzkom jazike. Trudi Inst. russzkovo jazika. II. Moszkva. 1950.
14. Lazicziusz Gyula: Fonétika. 1944.